

تحلیل محتوای موضوعی مقالات علمی - پژوهشی «حوزه زن و خانواده»

آمنه بختیاری*

فاطمه بدوی**، مریم‌السادات هاشمی فشارکی***، بهاره نصیری****

چکیده

برای توسعه و سامان‌دهی جریان تحقیقات در حوزه «زن و خانواده» از وضعیت موجود به سوی وضعیت مطلوب، لازم است معضلات و کمبودهای پژوهشی در این زمینه، به لحاظ کمی، بررسی و ارزیابی شود. از این رو، مجریان پژوهش حاضر ضمن بررسی همه‌جانبه ۱۳۳ نشریه علمی - پژوهشی مصوب وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری در گروه علوم انسانی (از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۰)، مبادرت به ایجاد یک بانک اطلاعاتی شامل ۱۹۹۰ مقاله با موضوع زن و خانواده کردند. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و بررسی کلیه متغیرهای موجود در متن مقالات اعم از گرایش و روند موضوعی مقالات، روند رشد مقالات بر اساس سال انتشار، فراوانی آن‌ها در فصل‌نامه‌ها، تعداد نویسندگان و جنس و سطح تحصیلات آن‌ها، مبانی نظری مقالات، و کلیدواژه‌ها صورت گرفته است.

کلیدواژه‌ها: خانواده، علوم انسانی، مقاله علمی - پژوهشی، نشریات علمی - پژوهشی، تحلیل محتوا.

* کارشناس ارشد گروه پژوهشی مطالعات زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (نویسنده مسئول)

Ameneh_b2000@yahoo.co.uk

** کارشناس ارشد گروه پژوهشی مطالعات زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی F.badvi@yahoo.com

*** کارشناس ارشد گروه پژوهشی مطالعات زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی mhfesharaki@yahoo.com

**** استادیار گروه پژوهشی مطالعات زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی Bn.nasiri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۵/۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۳/۲۷

۱. مقدمه

امروزه ملاک ارزیابی وضعیت «زن و خانواده» مبتنی بر آن دسته از شاخص‌های جهانی است که نهادهای بین‌المللی آن را ترویج و توصیه می‌کنند. از این رو، نه فقط نشان‌چندانی از شاخص‌های ملی - اسلامی برای تحلیل وضعیت در این حوزه دیده نمی‌شود، بلکه نیاز به تنظیم چنین شاخص‌هایی نیز آن‌چنان احساس نمی‌شود. در نتیجه، طبیعی است که با پذیرش این شاخص‌ها احساس حقارت و خودکم‌بینی و دنباله‌روی از کشورهای غربی بر اندیشه تحلیل‌گران و مدافعان حقوقی حوزه «زن و خانواده» حاکم شود. با توجه به وجود چنین تفکراتی، شاهد بروز چند طیف فکری هستیم: گروهی با پذیرش تعاریف و مفاهیم حاکم، با تمام قیود آن، با محدود کردن دین به حیات فردی و حاکم کردن نگاه علمی به تحلیل تعارض دین با علم و اداره این حوزه می‌پردازند. گروهی دیگر، با پذیرش اصل دخالت دین در حیات اجتماعی با طرح شعار اجتهاد در اصول، به قرائتی از دین توسل می‌جویند که هماهنگی بیشتری با یافته‌های علوم انسانی داشته باشد. گروه سوم نیز، با تقلیل دین به گزاره‌های جزئی، سعی دارند تحت عنوان اقتضائات و شرایط زمانی گزاره‌های دینی را با ادبیات حاکم هماهنگ و با این روش روزآمدی دین را اثبات کنند.

در شرایط کنونی ضرورت پژوهش در حوزه «زن و خانواده» بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود، زیرا مسائل اصلی و تأثیرگذار در این حوزه در پس‌پرده‌ای از نگرش‌های غلط جاهلانه و جامدانه پنهان مانده است. علاوه بر این، اصلاحاتی که با نیت دفاع از حقوق «زن و خانواده» انجام می‌شود، بیش از آن‌که مفید و کارساز باشد، به آسیب‌ها افزوده است.

با توجه به آن‌که حوزه «زن و خانواده» در ایران در دهه‌های اخیر، همچون بسیاری از جوامع دیگر، در معرض تحولاتی مهم بوده است؛ به جرئت می‌توان گفت مهم‌ترین مشکل موجود در راه رویارویی با این حوزه مربوط به بحرانی است که در عرصه نظریه‌پردازی وجود دارد. زیرا از یک‌سو، نظریه‌پردازی در علوم اجتماعی نه بر اساس مبانی فلسفی صحیح و قابل اعتمادی شکل گرفته است و نه برای حل معضلات جامعه اسلامی طراحی شده است. از سوی دیگر، تاکنون نهادهای علمی و دینی در تبدیل مفاهیم بنیادین به کاربردی و نظریه‌پردازی اقدامی اساسی انجام نداده‌اند. بنابراین حل معضلات اساسی ما در این زمینه فقط در گرو ایجاد حوزه مطالعات آکادمیک مباحث جنسیتی و خانواده بر اساس تفکر دینی و تدوین نظریه دینی «زن و خانواده»، ایجاد حوزه کارشناسی بومی حول پرسش‌های اساسی به منظور حل معضلات عینی جامعه اسلامی، و حرکت در مسیر بالندگی است. از این رو،

پژوهشگران تحقیق حاضر درصدد برآمدند تا با فراتحلیل کردن مقالات علمی - پژوهشی حوزه «زن و خانواده» به این امر مهم نائل شوند.

۲. بیان مسئله

مطالعه و پژوهش در حوزه «زن و خانواده»، به عنوان حوزه‌ای تخصصی، عرصه‌ای است که محققان و اندیشمندان با تلاش علمی خود موجب رشد و شکل‌گیری آن در دو بعد نظری و عملی شده‌اند. اهمیت و جایگاه دستیابی به اطلاعات و آمار دقیق و روزآمد در این ابعاد به عنوان حیاتی‌ترین منبع برای پیشرفت‌های علمی، اقتصادی، سیاسی، و فرهنگی در حوزه مطالعاتی «زن و خانواده» ضروری است. در نتیجه، تمرکز بر مقالات علمی و پژوهشی یکی از ابزارهای مؤثر برای بررسی روند حوزه پژوهشی مطالعات «زن و خانواده» است. از این رو مجریان پژوهش حاضر، به منظور بررسی و ارزیابی عملیاتی مقالات علمی - پژوهشی حوزه «زن و خانواده»، درصدد ایجاد بانک اطلاعات مقالات (شامل چکیده، کلیدواژه، اصل مقاله، و شناسنامه) برآمدند. بدین منظور، در طول پنج ماه، ۱۳۳ نشریه مصوب وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری در گروه علوم انسانی را از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۰ بررسی و در نهایت بیش از ۱۹۰۰ مقاله را گردآوری کردند. در این تحقیق، با توجه به ضرورت بررسی و ارزیابی کمی معضلات و کمبودهای پژوهشی، کلیه متغیرهای موجود در متن اعم از گرایش و روند موضوعی مقالات، روند رشد مقالات بر اساس سال انتشار، فراوانی آن‌ها در فصل‌نامه‌ها، تعداد نویسندگان و جنس و سطح تحصیلات آن‌ها، مبانی نظری مقالات، و کلیدواژه‌ها به صورت همه‌جانبه بررسی شد. با توجه به آنچه گفته شد، این پژوهش درصدد یافتن پاسخ این سؤال اصلی است: توصیف وضعیت و روند موضوعی مقالات علمی - پژوهشی در حوزه «زن و خانواده»، مندرج در نشریات علمی - پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۳. ضرورت و اهمیت موضوع

از آن‌جا که بحث «زن و خانواده» در مقالات علمی - پژوهشی، بحثی میان‌رشته‌ای و مطرح در حوزه‌های علوم اجتماعی، علوم تربیتی، علوم قرآن و حدیث، علوم روان‌شناسی، و رشته‌های مشابه است؛ شناسایی و اولویت‌بندی موضوعی پژوهش‌ها در حوزه «زن و خانواده» حائز اهمیت است. به عبارتی، برخورداری پژوهشگران از منطبق علمی (اطلاعات کمی - کیفی) حافظ چهارچوب‌هایی است که هر سیستمی برای تعالی پژوهشگران باید از آن تبعیت کند.

لذا بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه مذکور و همچنین توصیف چگونگی پژوهش‌ها و گرایش‌های موضوعی و پژوهشی می‌تواند هم به شناسایی خلأهای موجود کمک کند و هم باعث ارتقای پژوهش‌های پیش رو، آسیب‌شناسی، و ممانعت از موازی‌کاری در تحقیقات آینده شود. علاوه بر این، تلفیق نتایج پژوهشی و دستیابی به نتایج مشترک در ارائه راهبردهایی در حوزه مسائل «زن و خانواده» مؤثر خواهد بود و در نتیجه هم درک و فهم حقیقی مشکلات اساسی را میسر می‌کند و هم پژوهشگران را یاری می‌دهد تا با دقت نظر و تیزبینی، ضمن داشتن پایه‌های نظری محکم و علمی، اطلاعات پژوهشی را بررسی کنند.

۴. اهداف پژوهش

۱.۴ هدف اصلی

توصیف وضعیت و روند موضوعی مقالات علمی - پژوهشی در حوزه «زن و خانواده» هدف اصلی پژوهش حاضر است که با استفاده از مقالات مندرج در نشریات مصوب وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری در گروه علوم انسانی و در بازه زمانی ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۰ انجام گرفته است.

۲.۴ اهداف فرعی

۱. بررسی عناوین موضوعی مقالات علمی - پژوهشی؛
۲. بررسی روند رشد مقالات طی ده سال گذشته؛
۳. بررسی فراوانی مقالات در فصل‌نامه‌ها؛
۴. بررسی مقالات علمی - پژوهشی بر اساس متغیرهای توصیفی نظیر سال انتشار و جنس، سطح تحصیلات، و تعداد نویسندگان؛
۵. بررسی مبانی نظری (اعم از ذکر شده و ذکر نشده) در مقالات علمی - پژوهشی؛
۶. استخراج واژگان کلیدی و تجزیه و تحلیل فراوانی آن‌ها در مقالات علمی - پژوهشی.

۵. سؤال‌های پژوهش

۱. اولویت‌ها و روند موضوعی مقالات طی ده سال گذشته چه بوده است؟
۲. روند رشد مقالات طی ده سال گذشته چگونه بوده است؟
۳. فراوانی مقالات در فصل‌نامه‌های بررسی شده چگونه است؟

آمنه بختیاری و دیگران ۵

۴. توصیف مقالات علمی - پژوهشی از نظر تعداد، جنس، و سطح تحصیلات نویسندگان به چه صورت است؟

۵. مقالات علمی - پژوهشی بر اساس کدام مبانی نظری تألیف شده‌اند؟

۶. فراوانی واژگان کلیدی در مقالات علمی - پژوهشی بررسی شده چگونه است؟

۶. تعریف مفاهیم

۱.۶ خانواده

مفهوم «خانواده» و ویژگی‌های آن همواره در کانون توجه اندیشمندان قرار داشته است. با آن‌که برخی اندیشمندان در نظریه‌پردازی‌های خود درباره جایگاه خانواده دچار درک نادرست شده‌اند، به طوری که حتی مارکسیست‌ها آن را نوعی مالکیت خصوصی دانسته و ضرورت انحلال این نهاد را مطرح کرده‌اند؛ اما پیامبران الهی از یک طرف و رشد تجربیات اجتماعی انسان از طرف دیگر، بر ضرورت و اهمیت و استحکام آن مهر تأیید نهاده و بر پاسداری هرچه بیش‌تر از آن تأکید کرده‌اند. به علاوه، اکنون در روزگاری زندگی می‌کنیم که هدایت‌های آسمانی و همچنین رهیافت‌های عقلی و تجربی بشر در این زمینه و لزوم حرمت و اهمیت آن با هم یک‌صدا و هم‌داستان شده‌اند. بنا به فرموده رسول خدا (ص): «ما بنی بناء فی الاسلام احب الی الله عز و جل من التزویج»؛ یعنی هیچ بنیانی نزد خداوند با عظمت‌تر و محبوب‌تر از بنیان خانواده نیست (حر عاملی، بی تا: ۲۰/ ۱۴).

۲.۶ مقاله علمی - پژوهشی

در تعریف آیین‌نامه کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور (وابسته به وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری) از مقالات علمی - پژوهشی چنین آمده است: هر تولیدی که به دنبال جست‌وجوی حقایق و برای کشف بخشی از معارف و نشر آن در میان مردم و به قصد حل مشکلی یا بیان اندیشه‌ای در موضوعی از موضوع‌های علمی، از طریق مطالعه‌ای نظام‌مند، برای یافتن روابط اجتماعی میان پدیده‌های طبیعی به دست آید و از دو خصلت اصالت و ابداع برخوردار باشد و نتایج آن به کاربردها، روش‌ها، مفاهیم، و مشاهدات جدید در زمینه علمی، با هدف پیشبرد مرزهای علم و فناوری، منجر شود. روشن است که مخاطبین اصلی این‌گونه از مجلات پژوهشی اساتید دانشگاه‌ها، دانشجویان دوره‌های دکترا و کارشناسی ارشد، و پژوهشگران شاغل در مراکز علمی، تحقیقاتی، و تولیدی هستند.

۳.۶ روش تحلیل محتوا

برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن می‌توان از روش تحلیل محتوا استفاده کرد. در این روش، محتوای آشکار و پنهان پیام‌ها به‌طور نظام‌دار و کمی توصیف می‌شود. از این رو، این روش را می‌توان روش تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی تلقی کرد. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ‌دادن به سؤال‌هایی دربارهٔ محتوای یک پیام است. استفاده از تحلیل محتوا، به عنوان یک تکنیک تحقیقی، از اوایل قرن حاضر شروع شد و تاکنون تحولات زیادی را شاهد بوده است. این روش در پژوهش‌های علوم رفتاری، به‌ویژه روان‌شناسی و علوم تربیتی برای بررسی‌های مربوط به محتوای کتاب‌های درسی به‌کار برده می‌شود (سرمد و دیگران، ۱۳۸۵). بنابراین، تحلیل محتوا عبارت است از: فنی که به وسیلهٔ آن مشخصات خاص پیام به‌طور روشمند و دقیق و به منظور استنباط علمی شناسایی می‌شود. دقت و عینیت امر متضمن آن است که تحلیل مبتنی بر قواعدی مشخص باشد تا به دانش‌پژوهان امکان دهد از پژوهش‌های مختلف به نتایج یکسان مورد نظر دست یابند (فرانکفورد و نجمیاس، ۱۳۸۲: ۴۹۶).

۷. روش تحقیق

با توجه به این‌که استفاده از روش تحلیل محتوا شیوه‌ای رایج برای بررسی متون مختلف است، در طرح حاضر نیز از این روش استفاده شده است. همچنین با توجه به اهداف طرح در زمینهٔ شناسایی توصیفی کلیه شاخص‌های جامعه آماری شامل اولویت‌بندی و گرایش موضوعی مقالات بر اساس گروه‌های موضوعی عام، جنس و سطح تحصیلات نویسندگان، سال انتشار، مبانی نظری به‌کارگرفته‌شده در مقالات، و کلیدواژه‌ها، استفاده از روش تحلیل محتوای کمی در این طرح ضروری بوده است.

۸. شیوهٔ انجام‌دادن تحقیق

مراحل انجام‌دادن کار عبارت بوده‌اند از: مرور متون و منابع (مقالات)، تعریف موضوع، تعریف مقالات، تهیهٔ شیوه‌نامهٔ کدگذاری (با استفاده از برنامهٔ access)، کدگذاری مقالات، جمع‌آوری داده‌ها و یافته‌ها از طریق آزمون‌های آماری (x_2 ، t ، و ...)، تفسیر داده‌ها با کمک نرم‌افزار SPSS، و ارائهٔ پیشنهادات.

۹. جامعه و نمونه‌های مورد مطالعه

جامعه آماری طرح حاضر شامل مقالات فارسی علمی - پژوهشی با موضوع «زن و خانواده» بوده که در ۲۱۹ فصل‌نامه علمی - پژوهشی علوم انسانی مصوب وزارت علوم، طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۰، چاپ شده است. پس از بررسی همه مقالات موجود در فصل‌نامه‌های مذکور، ۸۶ عنوان از فصل‌نامه‌ها به علت نداشتن مقالات مرتبط با مبحث «زن و خانواده» یا داشتن مقالاتی به زبانی غیر از فارسی یا مقالات ترجمه‌شده از فهرست اولیه حذف و ۱۳۳ فصل‌نامه بررسی شد. در نهایت، ۱۹۹۰ مقاله، با موضوع زن و خانواده، جامعه آماری طرح مذکور را تشکیل داد. گفتنی است با توجه به مطالعه کل جامعه آماری (به صورت تمام‌شماری) در این پژوهش، نیازی به نمونه‌گیری وجود نداشت.

۱۰. ابزار پژوهش

اجرای این پژوهش با استفاده از فرم اطلاعاتی محقق‌ساخته صورت گرفته است. فرم مذکور بر اساس اهداف طرح و تبدیل آن‌ها به واحدها و مقوله‌ها تهیه شد و برای بررسی در اختیار مشاوران و اساتید ذی‌ربط قرار گرفت و در نهایت، پس از اصلاحات نهایی تأیید شد. سپس فرم مذکور به منظور استخراج، شناسایی، و تحلیل داده‌ها و نصب در برنامه «ثبت مقالات» در نرم‌افزار سازمانی سکو اجرا شد. برنامه «ثبت مقالات» با استفاده از سیستم‌ساز شرکت «برسا» طراحی و تولید شده است. بستر سیستم‌ساز برسا، با معماری سه‌لایه و با استفاده از پایگاه داده SQL Server، امکان طراحی و تولید سیستم‌های اطلاعاتی را به کاربران می‌دهد، به طوری که طراح را تا حد زیادی از وابستگی به کد رها می‌کند. از آنجایی که تمام برنامه‌های اطلاعاتی ساخته‌شده با این ابزار با مجوز شرکت برسا تولید می‌شوند، در نتیجه امکان اجرای این برنامه فقط در قالب نرم‌افزاری شرکت مذکور وجود دارد. تولید و توسعه سریع برنامه با امکان طراحی گزارشات مختلف از امکانات ویژه این برنامه است.

برای ورود به برنامه و استفاده از امکانات آن لازم است یک نسخه از کلاینت نرم‌افزار سکو روی دستگاه نصب شود، به طوری که ارتباط مستقیم با سرور اصلی برقرار باشد. استفاده از برنامه در هر مکانی، به شرط داشتن بستر اینترنت مناسب و تنظیمات خاص روی برنامه، قابل دسترسی است.

۱.۱ یافته‌های تحقیق

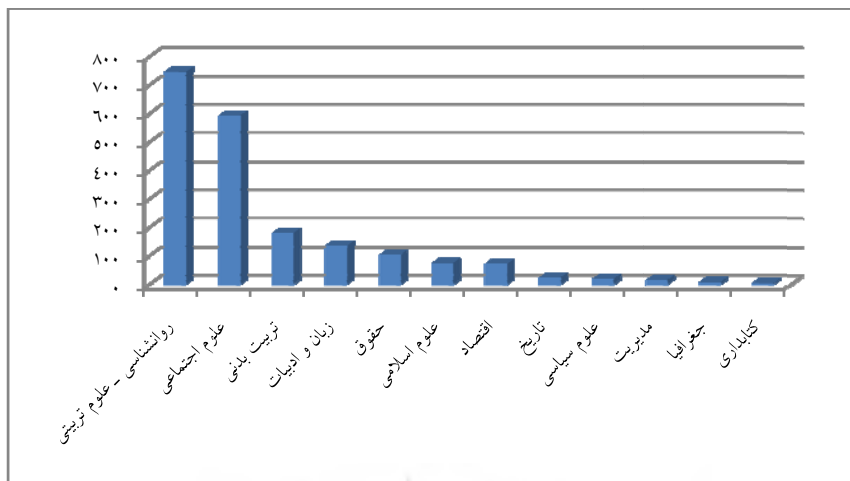
یافته‌های پژوهشی مرتبط با فرضیات و اهداف تحقیق در واقع هسته مرکزی تحقیق‌اند (نادری و سیف نراقی، ۱۳۹۰: ۱۹۹) که در قالب جداول، نمودارها، و تجزیه و تحلیل اطلاعات ارائه می‌شوند. از آنجا که در این پژوهش نیز از جداول و نمودارها برای روشن تر شدن روابط بین متغیرها استفاده شده است، ابتدا جداول مربوط به ویژگی مقالات و سپس یافته‌ها و نتایج حاصل از آزمون فرضیات پژوهش ارائه می‌شود.

۱.۱.۱ گروه‌های موضوعی عام

در تحقیق حاضر، مقالات مربوط به حوزه «زن و خانواده» از فصل‌نامه‌های علمی و پژوهشی مصوب وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری استخراج و تجزیه و تحلیل شده است. از این رو، با خوانش مضاعف عنوان و چکیده مقالات، موضوعات عام هر مقاله با توجه به تقسیم‌بندی پرتال جامع علوم انسانی صورت گرفته است. نتیجه تحلیل در این زمینه در جدول و نمودار ذیل مشاهده می‌شود:

جدول ۱. فراوانی و درصد مقالات در گروه‌های موضوعی عام

ردیف	گروه موضوعی عام	جمع	درصد
۱	روانشناسی - علوم تربیتی	۷۴۸	۳۷/۶
۲	علوم اجتماعی	۵۹۴	۲۹/۸
۳	تربیت بدنی	۱۸۱	۹/۱
۴	زبان و ادبیات	۱۳۷	۶/۹
۵	حقوق	۱۰۴	۵/۲
۶	علوم اسلامی	۷۶	۳/۸
۷	اقتصاد	۷۳	۳/۷
۸	تاریخ	۲۵	۱/۳
۹	علوم سیاسی	۲۱	۱/۱
۱۰	مدیریت	۱۷	۰/۹
۱۱	جغرافیا	۹	۰/۵
۱۲	کتابداری	۵	۰/۳
جمع کل		۱۹۹۰	۱۰۰

نمودار ۱. فراوانی مقالات در گروه‌های موضوعی عام

داده‌های جدول و نمودار ۱ نشان می‌دهد گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی، با ۷۴۸ مقاله (۳۷/۶٪)، دارای بیش‌ترین تعداد مقاله در حوزه زن و خانواده بوده است. پس از آن گروه علوم اجتماعی، با ۵۹۴ مقاله (۲۹/۸٪)، در مرتبه بعدی قرار دارد.

۲.۱۱ روند انتشار مقالات بر اساس سال

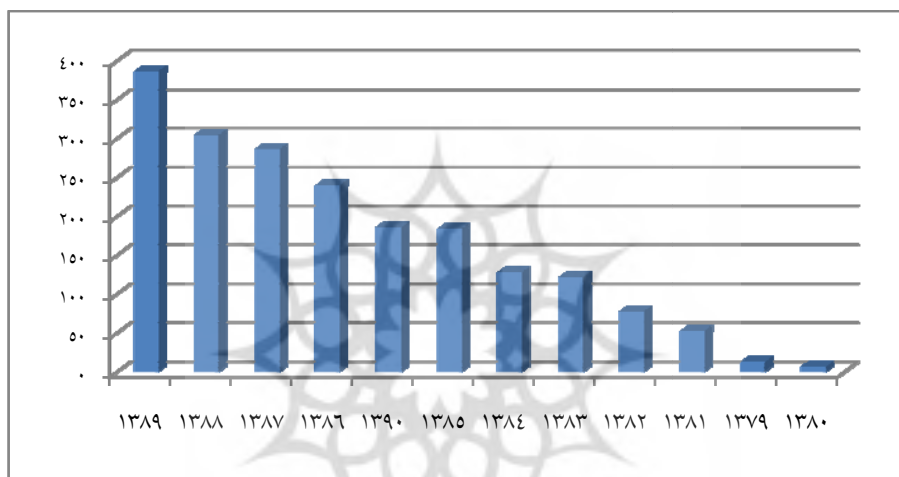
برای آگاهی از روند افزایش یا کاهش احتمالی تعداد مقالات منتشرشده در حوزه زن و خانواده در فصل‌نامه‌های علمی و پژوهشی، سال انتشار ۱۹۹۰ مقاله بررسی شد که نتیجه آن به قرار ذیل است:

جدول ۲. فراوانی و درصد مقالات در هر سال (۱۳۷۹-۱۳۹۰)

ردیف	سال انتشار	جمع	درصد
۱	۱۳۸۹	۳۸۷	۱۹/۴
۲	۱۳۸۸	۳۰۵	۱۵/۳
۳	۱۳۸۷	۲۸۷	۱۴/۴
۴	۱۳۸۶	۲۴۰	۱۲/۱
۵	۱۳۹۰	۱۸۶	۹/۳
۶	۱۳۸۵	۱۸۴	۹/۲
۷	۱۳۸۴	۱۲۸	۶/۴

۱۰ تحلیل محتوای موضوعی مقالات علمی- پژوهشی «حوزه زن و خانواده»

۶/۱	۱۲۲	۱۳۸۳	۸
۳/۹	۷۸	۱۳۸۲	۹
۲/۷	۵۳	۱۳۸۱	۱۰
۰/۷	۱۳	۱۳۷۹	۱۱
۰/۴	۷	۱۳۸۰	۱۲
	۱۰۰	۱۹۹۰	جمع کل

نمودار ۲. فراوانی مقالات در هر سال (۱۳۷۹ - ۱۳۹۰)

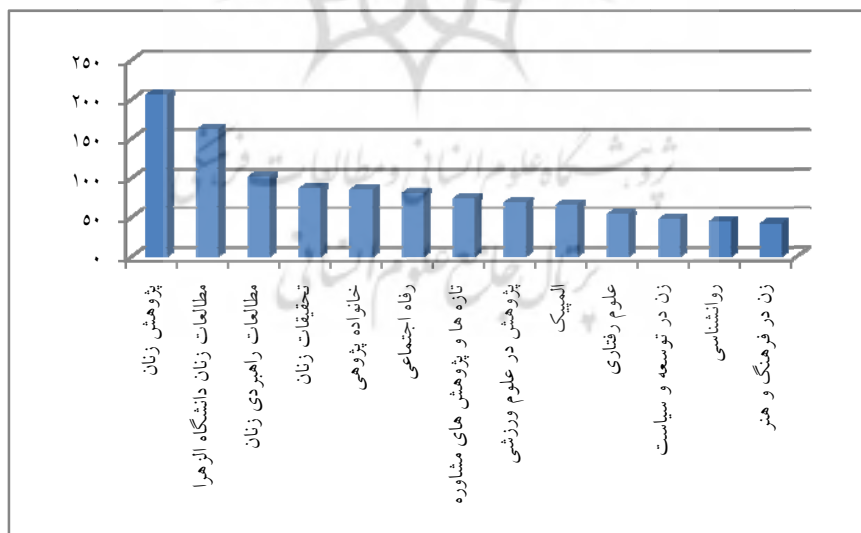
جدول و نمودار ۲ فراوانی و درصد مقالات منتشرشده در حوزه زن و خانواده را، به تفکیک سال، نشان می‌دهد. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که در سال ۱۳۸۹، با فراوانی ۳۸۷ مقاله (۱۹/۴٪)، بیش‌ترین میزان انتشار و چاپ مقاله را با موضوع زن و خانواده شاهد هستیم و پس از آن بیش‌ترین تعداد مقالات را در سال ۱۳۸۸، با فراوانی ۳۰۵ مقاله (۱۵/۳٪)، مشاهده می‌کنیم.

۳.۱۱ فراوانی مقالات در فصل‌نامه‌ها

برای اطلاع از فراوانی و کمیت مقالات فصل‌نامه‌های علمی- پژوهشی در حوزه زن و خانواده، مقالات مربوطه در هر فصل‌نامه جمع‌آوری شد که نتیجه آن در جدول و نمودار ذیل مشاهده می‌شود:

جدول ۳. فراوانی و درصد مقالات در ۱۳ فصل نامه با فراوانی بالا

ردیف	فصل نامه	فراوانی	درصد
۱	پژوهش زنان	۲۰۶	۱۸/۴
۲	مطالعات زنان	۱۶۲	۱۴/۵
۳	مطالعات راهبردی زنان	۱۰۲	۹/۱
۴	تحقیقات زنان	۸۷	۷/۸
۵	خانواده پژوهی	۸۵	۷/۶
۶	رفاه اجتماعی	۸۱	۷/۲
۷	تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره	۷۴	۶/۶
۸	پژوهش در علوم ورزشی	۶۹	۶/۲
۹	المپیک	۶۶	۵/۹
۱۰	علوم رفتاری	۵۴	۴/۸
۱۱	زن در توسعه و سیاست	۴۸	۴/۳
۱۲	روانشناسی	۴۵	۴
۱۳	زن در فرهنگ و هنر	۴۲	۳/۷
جمع کل		۱۱۲۱	۱۰۰

نمودار ۳. فراوانی مقالات در ۱۳ فصل نامه با فراوانی بالا

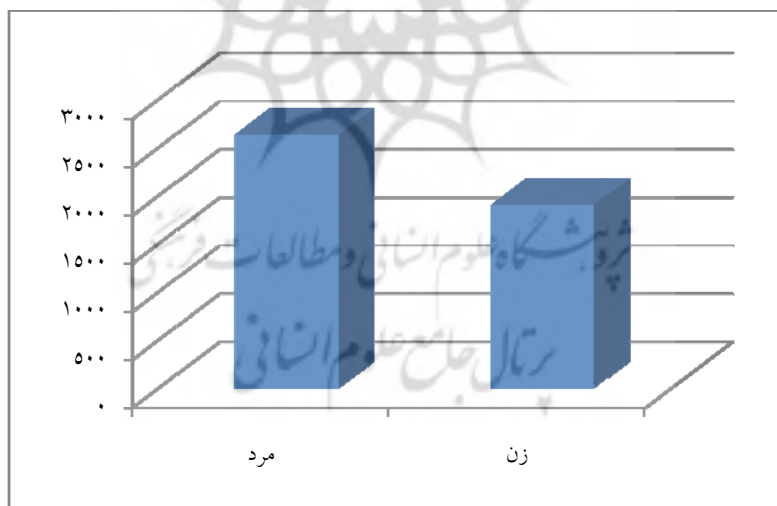
اطلاعات جدول و نمودار ۳ حاکی از آن است که از میان ۱۳۳ فصل‌نامه انتخاب‌شده، ۱۳ فصل‌نامه دارای بیش‌ترین فراوانی تعداد مقالات بوده‌اند که از این میان دو فصل‌نامه پژوهش زنان، با ۲۰۶ مقاله (۱۸/۴٪)، و مطالعات زنان، با ۱۶۲ مقاله (۱۴/۵٪) از بالاترین فراوانی تعداد مقاله برخوردار بوده‌اند.

۴.۱۱ فراوانی نویسندگان به تفکیک جنس

با توجه به نگاه متفاوت مردان و زنان نسبت به موضوع «زن و خانواده»، که به لحاظ تفاوت‌های شخصیتی از نظر روان‌شناسان نیز به اثبات رسیده است، به این مؤلفه نیز توجه شد و نتایج آن در جدول و نمودار ذیل ملاحظه می‌شود:

جدول ۴. فراوانی و درصد کل نویسندگان به تفکیک جنس

ردیف	جنس	تعداد	درصد
۱	مرد	۲۶۲۸	۵۸
۲	زن	۱۹۰۱	۴۲
	جمع کل	۴۵۲۹	۱۰۰

نمودار ۴. فراوانی کل نویسندگان به تفکیک جنس

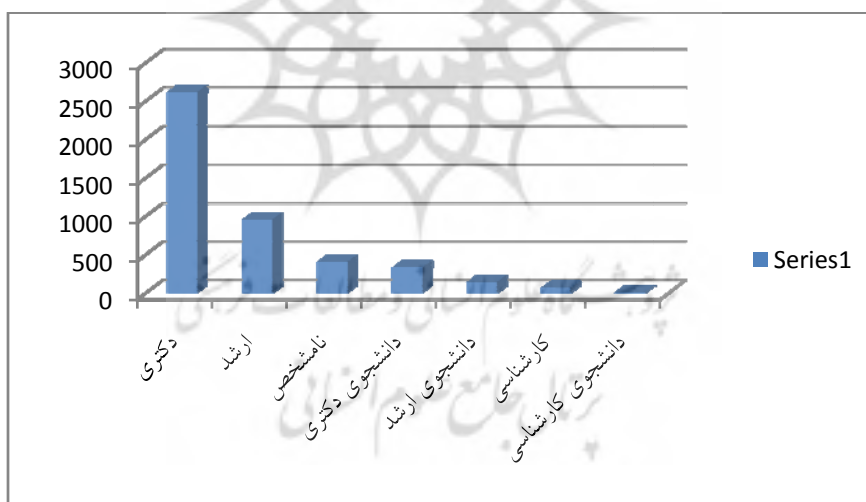
با توجه به داده‌های جدول و نمودار ۴ ملاحظه می‌شود که از مجموع ۴۵۲۹ نویسنده مقاله در حوزه «زن و خانواده»، ۲۶۲۸ نفر (۵۸٪) مرد و ۱۹۰۱ نفر (۴۲٪) زن بوده‌اند.

۵.۱۱ تحصیلات نویسندگان

بررسی مؤلفه سطح تحصیلات نویسندگان به علت اثر احتمالی آن در ارتقای کیفیت مقالات علمی - پژوهشی صورت گرفته که نتیجه آن به قرار ذیل است:

جدول ۵. فراوانی و درصد سطح تحصیلات همه نویسندگان

ردیف	سطح تحصیلات	جمع کل	درصد
۱	دکتری	۲۶۱۹	۵۷/۸
۲	کارشناسی ارشد	۹۵۸	۲۱/۲
۳	نامشخص	۴۰۳	۸/۹
۴	دانشجوی دکتری	۳۳۱	۷/۳
۵	دانشجوی کارشناسی ارشد	۱۴۵	۳/۲
۶	کارشناسی	۶۴	۱/۴
۷	دانشجوی کارشناسی	۹	۰/۲
	جمع کل	۴۵۲۹	۱۰۰

نمودار ۵. فراوانی سطح تحصیلات همه نویسندگان

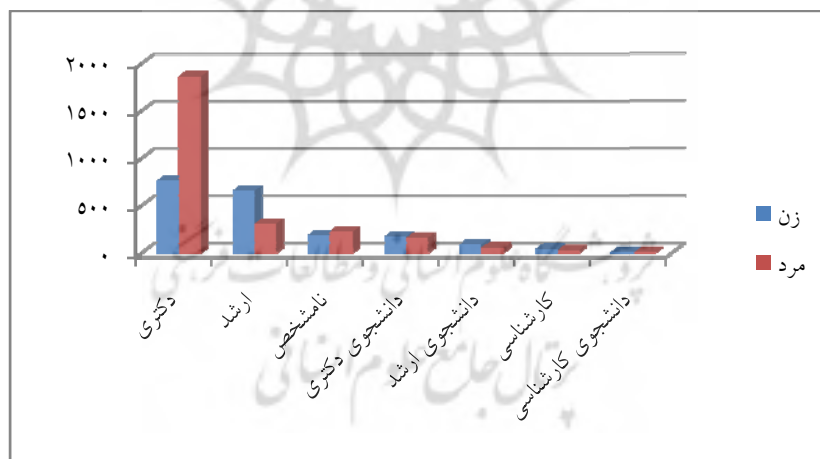
از یافته‌های جدول و نمودار ۵ چنین نتیجه‌گیری می‌شود که دانشجویان دکترا، با فراوانی ۲۶۱۹ نفر (۵۷/۸٪)، و نویسندگان مقطع کارشناسی ارشد، با فراوانی ۹۵۸ نفر (۲۱/۲٪)، بیش‌ترین تعداد مقالات را در حوزه «زن و خانواده» تدوین کرده‌اند.

۶.۱۱ سطح تحصیلات نویسندگان زن و مرد

با توجه به اهمیت مؤلفه جنس نویسندگان، این متغیر در ارتباط با تحصیلات نیز بررسی شده و نتیجه آن در جدول و نمودار ذیل آمده است:

جدول ۶. فراوانی و درصد سطح تحصیلات نویسندگان به تفکیک جنس

سطح تحصیلات	زن	مرد	جمع کل
دکترا	۷۶۰	۱۸۵۹	۲۶۱۹
کارشناسی ارشد	۶۵۳	۳۰۵	۹۵۸
نامشخص	۱۸۲	۲۲۱	۴۰۳
دانشجوی دکترا	۱۷۲	۱۵۹	۳۳۱
دانشجوی کارشناسی ارشد	۹۱	۵۴	۱۴۵
کارشناسی	۳۹	۲۵	۶۴
دانشجوی کارشناسی	۴	۵	۹
جمع کل	۱۹۰۱	۲۶۲۸	۴۵۲۹

نمودار ۶. فراوانی و درصد سطح تحصیلات نویسندگان به تفکیک جنس

با توجه به یافته‌های جدول و نمودار ۶، ملاحظه می‌شود نویسندگان مرد در مقطع دکترا، با فراوانی ۱۸۵۹ نفر، و نویسندگان زن در همین مقطع، با فراوانی ۷۶۰ نفر، دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند.

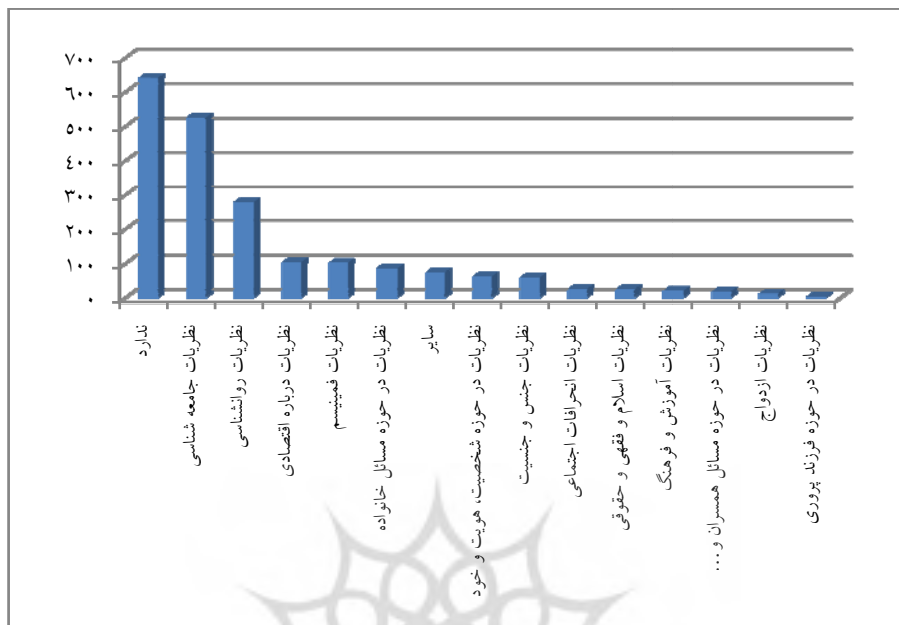
۷.۱۱ مبانی نظری ذکرشده در مقالات

در هر نظام علمی، نظریه از اهمیت بالایی برخوردار است و شالوده‌ای توانمند به حساب می‌آید. نظریه موجب روایی هر علم می‌شود و حرکتی برای رشد و توسعه آن است. کومار معتقد است: نظریه‌ها حالت قطعی ندارند، مشروط تلقی می‌شوند، و نمی‌توان آن‌ها را یک تبیین نهایی پنداشت. نظریه نه ایستاست و نه یک فرمول نهایی دارد، بلکه می‌تواند در معرض تجدید نظر نیز قرار گیرد.

نظریه پایه و اساس پژوهش است و رابطه این دو رابطه‌ای دوسویه و متقابل است. پژوهش برخاسته از تأملات نظری به نکات نظری تازه‌ای می‌انجامد و آن نیز به نوبه خود به پژوهش‌های آینده منجر می‌شود. از این رو، در این مقاله نیز بخش مبانی نظری مقالات مورد خوانش مجدد و مضاعف قرار گرفت و مبانی نظری ذکرشده و ذکر نشده مقالات تجزیه و تحلیل شد. نتیجه این تحلیل در جداول و نمودارهای ۷ و ۸ ملاحظه می‌شود:

جدول ۷. فراوانی و درصد حوزه‌های مبانی نظری ذکرشده در مقالات

درصد	تعداد	حوزه‌های مبانی نظری
۳۱/۶	۶۴۲	ندارد
۲۵/۹	۵۲۶	جامعه‌شناسی
۱۳/۷	۲۷۹	روان‌شناسی
۵/۱	۱۰۳	اقتصاد
۵	۱۰۲	فمینیسم
۴/۲	۸۶	مسائل خانواده
۳/۶	۷۳	سایر علوم انسانی و مطالعات
۳	۶۲	شخصیت، هویت، و خود
۲/۹	۵۹	جنس و جنسیت
۱/۳	۲۶	انحرافات اجتماعی
۱/۲	۲۴	اسلام، فقه، و حقوق
۱	۲۰	آموزش و فرهنگ
۰/۹	۱۸	مسائل همسران و تعارضات و رضایت زناشویی
۰/۶	۱۲	ازدواج
۰/۱	۲	فرزندپروری
۱۰۰	۲۰۳۴	جمع

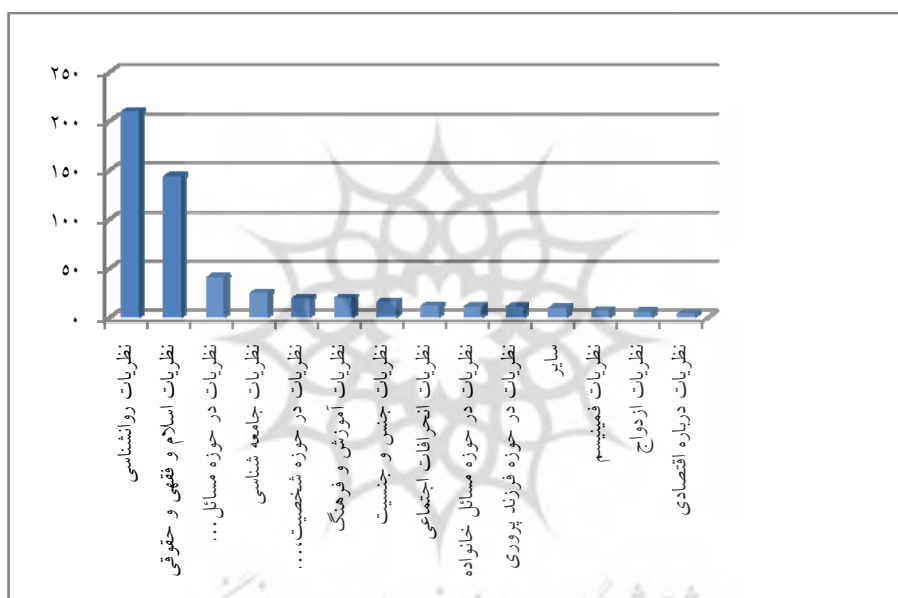
نمودار ۷. فراوانی حوزه‌های مبانی نظری ذکر شده در مقالات

یافته‌های جدول و نمودار ۷ نشان می‌دهد از مجموع ۲۰۳۴ مبنای نظری ذکر شده در مقالات، مبانی نظری در حوزه‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی، به ترتیب با فراوانی ۵۲۹ (۲۵/۹٪) و ۲۷۹ (۱۳/۷٪)، فراوانی بیش‌تری داشته‌اند. گفتنی است در این حوزه، ۶۴۲ مقاله فاقد مبانی نظری در متن مقالات بوده که قابل تأمل و بحث است.

جدول ۸. فراوانی و درصد حوزه‌های مبانی نظری ذکر نشده در مقالات

درصد	تعداد	ذکر نشده
۳۹/۱	۲۱۰	روان‌شناسی
۲۶/۸	۱۴۴	اسلام، فقه، و حقوق
۷/۶	۴۱	مسائل همسران و تعارضات و رضایت زناشویی
۴/۷	۲۵	جامعه‌شناسی
۳/۷	۲۰	شخصیت، هویت، و خود
۳/۷	۲۰	آموزش و فرهنگ
۳	۱۶	جنس و جنسیت
۲/۲	۱۲	انحرافات اجتماعی

۲	۱۱	مسائل خانواده
۲	۱۱	فرزندپروری
۱/۹	۱۰	سایر
۱/۳	۷	فمینیسم
۱/۱	۶	ازدواج
۰/۷	۴	اقتصاد
۱۰۰	۵۳۷	جمع کل

نمودار ۸. فراوانی مبنای نظری ذکر نشده

یافته‌های جدول و نمودار ۸ مبین آن است که از مجموع ۵۳۷ مبنای نظری ذکر نشده، حوزه روان‌شناسی با فراوانی ۲۱۰ مورد (۳۹/۱٪) و حوزه اسلام، فقه، و حقوق با فراوانی ۱۵۰ مورد (۲۶/۸٪) دارای بالاترین فراوانی در این زمینه بوده‌اند.

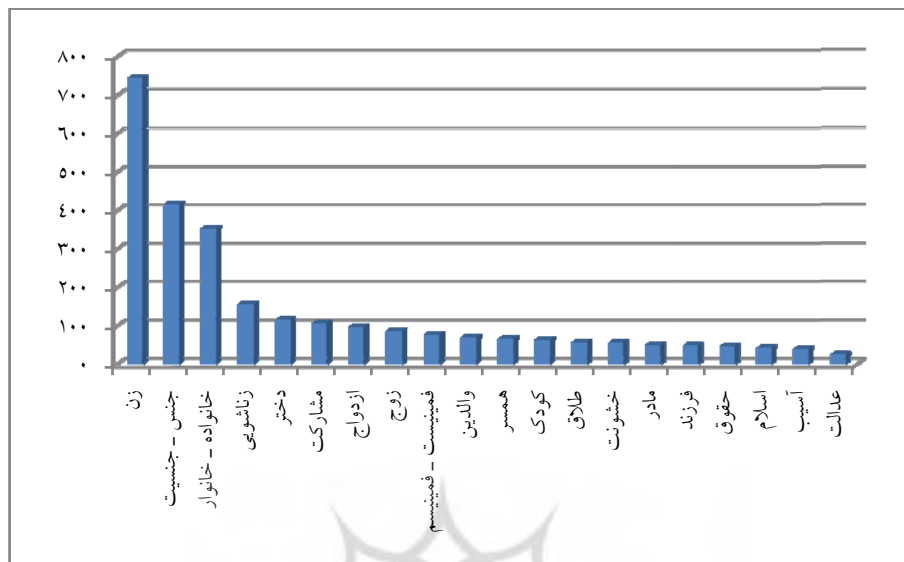
۸.۱۱ فراوانی کلیدواژه‌ها

واژگان کلیدی از مؤلفه‌های اصلی و کانونی تحقیق به حساب می‌آیند. بنابراین، لازم است این واژه‌ها گویا و با عنوان و مسئله تحقیق تناسب داشته باشند. از این رو، همه

کلیدواژه‌های مقالات این پژوهش (۸۸۴۸ کلیدواژه) بازخوانی و تجزیه و تحلیل شد و در نهایت، ۲۰ عنوان کلیدواژه که دارای بیش‌ترین ارتباط با مبحث زن و خانواده و نیز بیش‌ترین فراوانی بودند، به شرح ذیل نمایه شد:

جدول ۹. فراوانی و درصد عنوان کلیدواژه‌ها

کلیدواژه	فراوانی	درصد
زن	۷۴۵	۲۷/۳
جنس - جنسیت	۴۱۷	۱۵/۳
خانواده - خانوار	۳۵۴	۱۳
زناشویی	۱۵۷	۵/۷
دختر	۱۱۶	۴/۲
مشارکت	۱۰۷	۳/۹
ازدواج	۹۸	۳/۶
زوج	۸۶	۳/۱
فمینیست - فمینیسم	۷۸	۲/۹
والدین	۷۱	۲/۶
همسر	۶۷	۲/۵
کودک	۶۵	۲/۴
طلاق	۵۸	۲/۱
خشونت	۵۷	۲/۱
مادر	۵۱	۱/۹
فرزند	۴۹	۱/۸
حقوق	۴۷	۱/۷
اسلام	۴۳	۱/۶
آسیب	۴۰	۱/۵
عدالت	۲۶	۱
جمع	۲۷۳۲	۱۰۰

نمودار ۹. فراوانی عنوان کلیدواژه‌ها

بر اساس یافته‌های جدول و نمودار ۹، از مجموع ۲۰ عنوان کلیدواژه مهم انتخابی در حوزه مسائل «زن و خانواده»، با فراوانی ۲۷۳۲ کلیدواژه، کلیدواژه زن (با هر نوع پسوند و پیشوندی) با فراوانی ۷۴۵ (۲۷/۳٪)، کلیدواژه جنس - جنسیت با فراوانی ۴۱۷ (۱۵/۳٪)، و کلیدواژه خانواده - خانوار با فراوانی ۳۵۴ (۱۳٪) به ترتیب دارای بالاترین فراوانی نسبت به سایر کلیدواژه‌ها بوده‌اند.

۱۲. نتیجه‌گیری

تحلیل محتوای تولیدات علمی، دسته‌بندی موضوعی، و شناخت نوع مطالب منتشرشده در نشریات تخصصی لازمه دسترسی سریع و آسان به اطلاعات است. با این حال، در ایران تاکنون پژوهشی دانشگاهی برای تحلیل محتوای مقاله‌های منتشرشده در حوزه «زن و خانواده» صورت نگرفته بود.

در راستای تحقق این هدف، بررسی و تحلیل مقالات حوزه «زن و خانواده» در ایران صورت گرفت تا بتوان با ترسیم وضعیت موجود در این زمینه نقاط قوت و ضعف آن را تعیین و در اجرای پژوهش‌ها و برنامه‌ریزی‌های آینده کشور از آن استفاده کرد. آنچه در پی می‌آید، مبتنی بر نتایج حاصل از رویکرد مذکور است:

۱. در پاسخ به پرسش اول، مبنی بر چگونگی اولویت‌ها و روند موضوعی مقالات طی ده سال گذشته، باید اذعان داشت که گروه موضوعی عام روان‌شناسی - علوم تربیتی با ۳۷/۶ درصد بالاترین و گروه موضوعی عام کتابداری با ۰/۳ درصد پایین‌ترین تعداد مقالات را به خود اختصاص داده‌اند.
۲. در پاسخ به پرسش دوم، در مورد چگونگی روند انتشار مقالات طی ده سال گذشته، ملاحظه می‌شود که سال ۱۳۸۹ با ۳۸۷ مقاله (۱۹/۴٪) دارای بالاترین فراوانی در این زمینه بوده است.
۳. در پاسخ به پرسش سوم، در زمینه فراوانی و کمیت مقالات فصل‌نامه‌های علمی- پژوهشی در حوزه زن و خانواده، همان‌طور که پیش‌تر گفته شد ۱۳ فصل‌نامه انتخاب شد که به ترتیب فصل‌نامه‌های پژوهش زنان با ۲۰۶ مقاله (۱۸/۴ درصد)، مطالعات زنان با ۱۶۲ مقاله (۱۴/۵ درصد)، و مطالعات راهبردی زنان با ۱۰۲ مقاله (۹/۱ درصد) از بالاترین فراوانی در زمینه تعداد مقالات برخوردار بوده‌اند.
۴. در پاسخ به پرسش چهارم در خصوص توصیف مقالات علمی- پژوهشی از نظر جنس، تعداد، و سطح تحصیلات نویسندگان؛ گفتنی است ۵۸ درصد نویسندگان مرد و ۴۲ درصد زن بوده‌اند که این امر بیانگر حضور کمتر زنان محقق در حوزه «زن و خانواده» است. از نظر سطح تحصیلات نویسندگان نیز، بیش‌ترین فراوانی به ترتیب عبارت‌اند از: مقطع دکترا (۵۷/۸٪)، مقطع کارشناسی ارشد (۲۱/۲٪)، دانشجوی دکترا (۷/۳٪)، دانشجوی کارشناسی ارشد (۳/۲٪)، مقطع کارشناسی (۱/۴٪)، و دانشجوی کارشناسی (۰/۲٪).
- سطح تحصیلات به تفکیک جنس عبارت‌اند از مقطع دکترا ۴۰ درصد زن و ۷۰/۷ درصد مرد، مقطع کارشناسی ارشد ۳۴/۴ درصد زن و ۱۱/۶ درصد مرد، دانشجوی دکترا ۹/۱ درصد زن و ۶/۱ درصد مرد، دانشجوی ارشد ۴/۸ درصد زن و ۱/۲ درصد مرد، مقطع کارشناسی ۱/۲ درصد زن و ۱/۰ درصد مرد و دانشجوی کارشناسی ۰/۰۲ درصد زن و ۰/۰۲ درصد مرد بوده‌اند.
۵. در پاسخ به پرسش پنجم، گفتنی است بیش‌ترین فراوانی مبانی نظری به‌کارگرفته‌شده در مقالات به ترتیب مربوط به حوزه‌های جامعه‌شناسی، با ۵۲۶ مورد (۲۵/۹ درصد) و روان‌شناسی، با ۲۷۹ مورد (۱۳/۷ درصد) بوده است. همچنین، ۶۲۴ مورد (۳۱/۶ درصد) از مقالات نیز فاقد مبانی نظری بوده‌اند.
۶. در پاسخ به پرسش ششم، در خصوص فراوانی واژگان کلیدی در مقالات علمی- پژوهشی،

گفتنی است کلیدواژه‌های زن با ۲۷/۳ درصد، جنس و جنسیت با ۱۵/۳ درصد، خانواده با ۱۳ درصد، و زناشویی با ۵/۷ درصد بیش‌ترین فراوانی را داشته‌اند و کلیدواژه‌های حقوق با ۱/۷ درصد، اسلام با ۱/۶ درصد، آسیب با ۱/۵ درصد، و عدالت با ۱ درصد کمترین میزان فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

۱۳. پیشنهادات

۱. به منظور جلوگیری از موازی‌کاری در فعالیتهای تحقیقاتی حوزه «زن و خانواده»، لازم است سازمانی کلیه اطلاعات مربوط به طرح‌ها، مقالات، و گزارش‌های تحقیقی را در بانک اطلاعات جامع خود گردآوری کند و در اختیار محققان کشور قرار دهد. گردآوری مدارک مربوط به نتایج تحقیقات زنان سبب هدایت صحیح آن‌ها در رفع تنگناهای موجود می‌شود. به عبارتی، قانونمند کردن پژوهش‌ها از جمله عوامل مؤثر در ارتقای جایگاه پژوهش در حوزه «زن و خانواده» است. بدین ترتیب، با حذف کانال‌های موازی می‌توان با سازمان‌دهی مناسب و ایجاد تشکلهای مورد نیاز در راستای تحقیقات انجام‌شده در کشور پیشنهادهای آتی را تا حدودی روشن کرد و با ایجاد زنجیره کاملی از مراکز تحقیقاتی، دولتی و خصوصی، و با مدیریت کارآمد پژوهشی در هر سطح این امر را تا حد مطلوب سامان‌دهی کرد.

۲. از آنجایی که تحقیق و پژوهش هسته و محور اصلی توسعه و رشد جامعه است، لازم است با ایجاد امکانات آموزشی - پژوهشی مساوی، از سطوح پایین تا سطوح عالی، برای زنان موجبات ارتقای آگاهی و شناخت آنان را از خود و جامعه فراهم ساخت.

۳. با توجه به حساسیت حوزه «زن و خانواده» کنترل، نظارت دائم بر نحوه اجرای پروژه‌ها، و ارزیابی طرح‌های پژوهشی از ملزومات اعمال مدیریت قوی در امور پژوهشی است. متأسفانه در نظام‌های فعلی کنترل، عموماً بیش از آن‌که به نتایج حاصل از تحقیقات توجه شود، به شکل انجام کار توجه می‌شود. مباحثات صرفاً نظری و راه‌حل‌های مقطعی، از مسائلی هستند که باید در آسیب‌شناسی حوزه «زن و خانواده» مدنظر قرار گیرند و با برنامه‌ریزی منسجم و سازمان‌یافته، چهارچوب‌های کلی «عملیات مهندسی علمی حوزه زن و خانواده» (با نگرش ایرانی - اسلامی) ترسیم شوند. این مهم نیازمند ایجاد یک سازمان ملی برای هماهنگی فعالیت‌های این حوزه است تا بتوان، با شیوه‌ها و ابزار مناسب، «مفاهیم کارآمد» را جایگزین «مفاهیم ناکارآمد» کرد.

۴. ایجاد ارکان و دستگاه‌های اجرایی در کنار نهادهای پژوهشی برای استفاده از راه‌حل‌های علمی کارآمد حاصل از پژوهش‌های انجام‌گرفته در این حوزه کاملاً ضروری است. به عبارتی، ایجاد تغییرات اجرایی در همه ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، و اقتصادی مربوط به حوزه «زن و خانواده» امری لازم است.

۵. لازم است وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری دستورالعملی را برای تنظیم مقالات علمی- پژوهشی در حوزه «زن و خانواده» به دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، و پژوهشی ارائه دهد تا شاهد حجم زیادی از مقالات فاقد مبانی نظری، روش تحقیق واضح و دقیق، جامعه و نمونه آماری روشن، و مواردی مانند آن نباشیم.

پی‌نوشت

۱. مقوله‌بندی عبارت است از: طبقه‌بندی عناصر اساسی یک مجموعه از طریق تشخیص تفاوت‌ها و گروه‌بندی مجدد آن‌ها بر اساس معیارهای تعیین‌شده پیشین بر حسب نوع عناصر. در انتخاب مقوله‌ها معیارهایی نظیر تناسب، همگنی، عینیت، جامعیت، و مانعیت مد نظر قرار می‌گیرد (فاضلی، ۱۳۷۶: ۱۰۰).

منابع

- اعرافی، علی‌رضا (۱۳۸۲). «دین و علوم انسانی»، تبیان (مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی).
باردن، آلن (۱۳۷۵). *تحلیل محتوا*، ترجمه ملیحه آشنایی و محمد یمنی‌دوزی سرخابی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
حر عاملی، محمدبن حسن (بی‌تا). *وسائل‌الشیعه*، ج ۲۰، بیروت: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
سرمد، زهره، عباس بازرگان، و الهه حجازی (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: آگاه.
فرانکفورد، چاوا و دیوید نجمیاس (۱۳۸۲). *روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی*، ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، تهران: سروش.
فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۷۶). «آموزش، تحقیق، ترویج (تحلیل محتوای نامه علوم اجتماعی)»، *نمایه پژوهش*، ش ۲.
نادری، عزت‌الله و مریم سیف‌نراقی (۱۳۹۰). *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی*، تهران: ارسباران.
مجتبوی، سیدجمال‌الدین (۱۳۷۳). «فلسفه در ایران»، *مجموعه مقالات فلسفی در ایران*، تهران: حکمت.